

Kerkzegels in het Stichts-Hollandse grensgebied

door ds. G. Hamoen

Oorsprong en gebruik

Om de echtheid van een brief of akte te bevestigen wordt al eeuwenlang een zegel "aangehangen". Dat zegel is strikt persoonlijk en de eigenaar draagt het altijd bij zich, aan een vinger of rond de hals aan een ketting. In de Bijbel, in het Hooglied vraagt de geliefde: "Leg mij als een zegel aan uw hart, als een zegel aan uw arm. (Hooglied 8 : 6).

Er zijn veel zegels uit de Oudheid gevonden, de oudste uit Sumerië uit ongeveer 3000 v. Chr.¹ Ook in de kerken en kloosters zijn zegels gebruikelijk. In de middeleeuwen vinden we schitterend uitgevoerde kloosterzegels, meestal in ovale vorm.² Als na de Reformatie de plaatselijke Hervormde gemeenten steeds meer met officiële brieven en stukken te maken krijgen ontstaat ook daar de behoefte én de noodzaak een eigen zegel te voeren. Die behoefte is er als mensen afgevaardigd worden naar classis of synode en de geloofsbriefen op hun echtheid getoetst moeten kunnen worden. De noodzaak is er bijvoorbeeld wanneer diakenen van armen een attestatie ontvangen, waarop staat aangetekend, dat men geld heeft ontvangen of dat men door andere gemeenten verder geholpen zou mogen worden.

Al in 1573 besluit de classis van Dordrecht, in voorbereiding op de vergadering van de synode in 1574: "Is voor goed gevonden om vele inconveniënten en bedriegerijen voor te comen, dat een yegelick consistorium zijn eygen zegel hebbe."³ Dat houdt in dat elke gemeente een eigen zegel zal moeten ontwerpen, voor zover er nog geen is. Overigens hebben lang niet alle gemeenten aan deze oproep gehoor gegeven en zijn er tot vandaag toe nog vele kerkelijke gemeenten zonder eigen zegel. In 1574 blijken echter alle brieven ter synode gezegeld te zijn!

Hoe noodzakelijk de bezegeling van brieven en attestaties is wordt in 1595 duidelijk op de particuliere synode van Zuid-Holland, gehouden in Gorinchem. Artikel 38 luidt: "De dyakenen der stadt Gorinchem hebben in de vergadering geclaeght, datter vele passanten comen met valsche getuychgenissen, de welcke meestendeel landloopers zijn, die de zegels der kercken van andere attestatiën afftrecken ende op haere papieren drucken ende diergelijcke bedriegerijen gebruycken tot naerdeel der rechten armen, dat daerinne versien werde. Is besloten, dat men hem reguleren sal naar uitwijsen der acten, als ten Briel ende tot Rotterdam daarvan gemaect zijn. Ende omme sulcke bedriegerije voor te comen sal goet zijn, dat men 't zegel der kercken op de attestatiën in 't sant drucke".⁴

Hoe ziet een zegel er uit?

Wie verschillende kerkzegels bekijkt, ontdekt al gauw dat er vele soorten zijn. De vorm kan ovaal, rond, vierkant of zelfs driehoekig zijn; de mooiste en oudste zegels zijn echter ovaal of rond. Elk zegel heeft een randschrift, waaruit duidelijk moet worden met welke gemeente men te maken heeft. Het randschrift is soms in het latijn, soms in de landstaal. De latijnse tekst omvat meestal de woorden "Sigillum Ecclesiae", zegel van de kerk, gevolgd door de plaatsnaam. Vaak kort men dat randschrift af tot "Sig.Ec." of zelfs "S.E.". Zo draagt het zegel van Leeuwarden slechts de letters "S.E.L." en dat van 's-Gravenzande "K.S.", Kerk van 's-Gravenzande.

Naast het randschrift vinden we op het zegel een tekst of motto, meestal ontleend aan de Bijbel. Tot slot is op bijna ieder zegel een afbeelding te vinden. Een wapen, soms ontleend aan het gemeentewapen, een christelijk symbool, een monogram, een heilige, een afbeelding van de kerk...in de beeldspraak is men vaak onuitputtelijk! Draagt het gemeentewapen een leeuw, dan ligt het voor de hand uit de Openbaring van Johannes de woorden "Leo ex Juda vincit" (de leeuw uit Juda overwint) te kiezen, zoals Leeuwarden, of uit Spreuken 48 "Justus ut leo confidit" (de rechtvaardige voelt zich veilig als een leeuw) overeenkomstig het zegel van Amsterdam. Een gemeentewapen met een toren brengt Oudewater tot de spreuk "Jehova nostra arx fortissima" (de

Heer is onze sterke burcht) en Montfoort zet in het randschrift "Nomen Jehovae turris fortis" (de naam des Heren is een sterke toren), waarbij de plaatsnaam verder niet meer wordt genoemd! In sommige kerkzegels is een woordspeling op de plaatsnaam te vinden: Bodegraven heeft gekozen voor "Graaft en verdiept", terwijl Woerden de oude schrijfwijze "Woorden" voor de naam van de stad herleid heeft tot de tekst "Gods woorden zullen niet vergaan."⁵

Thans volgt per kerkgenootschap een overzicht van de mij bekende kerkzegels in het Stichts-Hollands grensgebied.

DE EVANGELISCH-LUTHERSE KERK

Woerden

De Evangelisch-Lutherse gemeenten van Woerden en Bodegraven behoren tot de oudste van ons land, samen met die van Amsterdam. In 1558 verpand Philips II het slot en de stad van Woerden met al wat erbij hoort (Bodegraven, Nieuwkoop, Jacobswoude enz.) aan hertog Erik van Brunswijk, de zwager van de Lutherse August van Saksen. Op 8 augustus 1572 kiest Woerden de zijde van de Prins, op voorwaarde dat de Lutherse godsdienst de heersende zou blijven. Deze situatie duurt tot 1594.⁶

Voor altijd zal de naam van Jan de Bakker, die in 1525 vanwege zijn Lutherse opvattingen in Den Haag ter dood is gebracht, met Woerden verbonden blijven. In de Lutherse kerk, die in 1646 werd gebouwd, kwam een bord, geschilderd door Abraham Rusting, waarop de belangrijkste gebeurtenissen uit de geschiedenis van Woerden en van de Lutherse gemeente staan. Behalve dit bord was er ook een portret van Jan de Bakker in de kerk te zien met als onderschrift: "JOHANNES PISTORIUS WOERDENI NATUS; TESTIS VERITATIS HAGAE MARTERYZATUS ANNO 1525 DIE 15 SEPTEMB. De doot sijner heyligen is weert gehouden voor den Heer" (Johannes de Bakker, geboren te Woerden; als getuige van de waarheid te Den Haag als martelaar gestorven, in het jaar 1525 op de 15e september).⁷

Het kerkzegel van de Lutherse gemeente refereert aan deze gebeurtenis. Het zilveren stempel wordt bewaard in het Stadsmuseum te Woerden.⁸ J.C. Schultz Jacobi heeft in 1862 de kerkzegels van de Lutherse gemeenten beschreven. Volgens hem waren er drie verschillende stempels, die alle Jan de Bakker afbeelden, staande aan de brandpaal. Het moment is weergegeven, waarop hij de woorden uitspreekt: "God wil 't hem vergeven, die 't mij doen; want si en weten niet wat sij doen". "En nog de aanvang van de 31sten psalm sprekende: In U, Heere, heb ick ghehoept ende in der eeuwickeyt en sal ick niet beschaemt worden." In augustus 1832 heeft de toenmalige predikant J.G. Reudler "een hoogst zuiveren afdruk van het groot zegel" in een lijstwerk geplaatst en voorzien van het volgende gedicht: "Laat vrij, Pistorius, het pas ontluikend leven,

door beulshand snood onteerd, geblakerd en verbrand, -

Gij wijdt het de Almagt toe, die eerst u 't had gegeven,

en hebt het aan Zijne eere en die Zijns Zoons verpand.

Al wordt een vreeslijk einde als deel u toegemeten,

verloochen nooit wat ge eens als waarheid hebt beleên.

Gij sneeft, maar houdt daardoor voor God een rein geweten,

en wint een martelkroon in 't rijk der zaligheên".⁹

Blijft bij dit alles de vraag in hoeverre we Jan de Bakker een echter Lutheraan kunnen en mogen noemen. Woerdens gemeente draagt echter tot op de dag van vandaag zijn afbeelding in het kerkzegel. Het buitenste randschrift luidt: "IOHANNES.PISTORIVS.WOVRDENSIS.PROTO-MARTYR.HOLLANDIAE.1525." (Johannes de Bakker van Woerden, eerste martelaar van Holland). Het binnenste randschrift heeft als tekst: "SIGIL.ECCLES.WOVRDENSIS.INVARIATAE.AVGVST.CONFESS." (zegel van de kerk te Woerden naar de onveranderde Augsburgse belijdenis).

De kerkzegels van de Evangelisch-Lutherse gemeenten van Bodegraven en Woerden.

Bodegraven

Het kerkzegel van Bodegraven is van een totaal ander karakter. Het toont ons de zwaan met een kaars op de rug, een symbool dat Schultz Jacobi in woede doet ontsteken. De zwaan is het symbool van Luther, ontleend aan de uitspraak van Johannes Hus, een vroegere kerkhervormer, op de brandstapel: "Gij verbrandt een gans, maar er zal een zwaan opstaan!", een woordspeling op de slavische woorden voor gans en zwaan, die verwant zijn aan de namen Hus en Luther. De zwaan is aan Luther gebonden, niet aan Jezus Christus, zo betoogt Schultz Jacobi, en wordt zo een symbool van een kerkgenootschap, maar niet van een belijdenis. Hij noemt het steeds meer voorkomen van dit beeld als kenmerkend voor een Lutherse kerk en belijdenis. In de Nieuwe Lutherse kerk in Amsterdam staan er twee op het orgel, de Haagse kerk heeft er vier als windwijzers. En ook op de kerk van Bodegraven staat een zwaan! Luther zou in toorn ontbrand zijn, aldus Schultz Jacobi: "Is Luther voor u gekruisigd?!"

Ons doet het tegenwoordig allemaal wat overdreven aan. Trouwens, het symbool van de zwaan is op vele Lutherse kerkzegels terug te vinden. Het eerst in 1669 op het zegel van Harlingen, verder onder andere op de zegels van Zierikzee, Vlissingen, Zutphen en natuurlijk Bodegraven.¹⁰

C. Loots maakte bij de inwijding van de na de brand in 1870 herbouwde nieuwe Lutherse kerk een lied, dat de weeskinderen moesten zingen: "Al moest de Zwaan, ondanks 't voorspelde, in vuur vergaan, neertuim'lend met gezengde veder - 't Gesproken woord heeft niet gefaald; en Luthers vogel, hoe gedaald, heeft uit zijne asch gezegepraald en nam zijn hooge woonplaats weder". Het randschrift van het kerkzegel luidt: "SIGILL. ECCL. INV. A. C. BODEGRAV." (zegel van de kerk van de onveranderde Augsburgse belijdenis te Bodegraven). Schultz Jacobi noemt het zegel in 1862 niet oud, wellicht na de brand van 1672 ingevoerd, maar hiervoor is nog geen bewijs gevonden.

DE NEDERLANDSE HERVORMDE KERK

Bodegraven

Het kerkzegel van Bodegraven is niet oud. In de lijst van Kist wordt het niet genoemd. Toch blijken er aan het eind van de 19e eeuw minstens twee versies van een zegel te bestaan, voorstellende het gemeentewapen met als randschrift "Hervormde Kerk van (te) Bodegraven."¹¹ Het huidige zegel echter is van 1949. De architect Petri wilde graag een plaquette van het kerkzegel aanbrengen op het ijzeren hek van de nieuwe ingang tot de consistorie bij de dorpskerk. Advies werd door de kerkeraad ingewonnen bij dr. J.J. Woldendorp, specialist op dit terrein en beheerder van de sy-

nodale collectie kerkzegels. Hij adviseerde in aansluiting op het gemeentewapen: “Twee elkan- der kruisende spaden met in het midden daarvan een hoed - ontleend aan het gemeentewapen - met als spreuk ‘Fundit in Altum, Luc. VI vers 48’”¹² De spreuk betekent: “Hij grondvest in de diepte”, woorden die herinneren aan het fundament op een rots gelegd. Men stelt echter voor om in gewoon nederlands te schrijven: “Graaft en verdiept”.

Nadat ook Jes. 2:4 “van zwaard tot spade” nog als alternatief de ronde doet wordt uiteindelijk door de kerkeraad besloten tot het huidige zegel. In het plaatselijk kerkblad “Kerkklanken” van 19 november 1949 wordt het nieuwe zegel afgebeeld. Het is nog altijd te zien op het toegangshek naar de consistorie in de dorpskerk.¹³

Linschoten

Ook het kerkzegel van Linschoten is van jongere datum. Kist vermeldt geen zegel van deze plaats. De voorstelling van dit zegel is een veel voorkomend motief: het Lam, dat overwint, ontleend aan Openbaring 7:17 “want het Lam (-) zal hen weiden”. Het ontwerp is van T. v.d. Water uit Nijkerk (augustus 1958).¹⁴ Deze voorstelling staat bijvoorbeeld ook op het zegel van de Hervormde gemeente van Leiden; het randschrift is daar tevens de naam van de gemeente: “Laet U ‘t Lam Leyden”.

Op het zegel van Linschoten staat het Lam met het kruis afgebeeld, verder de weegschaal. Het buitenste randschrift luidt: “SIGILLUM.ECCLESIAE.LINSCHOTENSIS (zegel van de kerk te Linschoten). Daarbinnen staat: “HET LAM ZAL ZE WEIDEN OPENB. 7:17”.

De kerk van Linschoten is in 1974 ingrijpend gerestaureerd. Voor de kansel is een prachtig kleed, door een aantal gemeenteleden tijdens de restauratie geknoopt, neergelegd. Dit kleed stelt het kerkzegel voor, waarbij de kleuren als symbolen zijn gekozen.¹⁵ Het gebruik om het kerkzegel ergens in of aan de kerk af te beelden vinden we ook, zoals gezegd, terug in Bodegraven. Maar ook in andere plaatsen, zoals bijvoorbeeld Alblasserdam, is het kerkzegel aan de kansel aangebracht.

De kerkzegels van de Nederlandse Hervormde gemeente van Bodegraven (links en midden) en Linschoten (rechts).

Montfoort

Kist vermeldt in 1857 een kerkzegel van Montfoort: “burg op een hoge berg, erboven (in hebreeuwse letters) de Godsnaam”. Het randschrift is: “Nomen Jehovae, turris fortis” (de naam des Heren is een sterke burcht). De voorstelling heeft duidelijk te maken met het gemeentewapen én de betekenis van de naam Montfoort (mons fortis, sterke berg).¹⁶ Dit wapenbeeld werd al in 1353 op het stadszegel gevoerd.¹⁷ Kist vermeldt in een latere aanvulling bij Montfoort “man met een

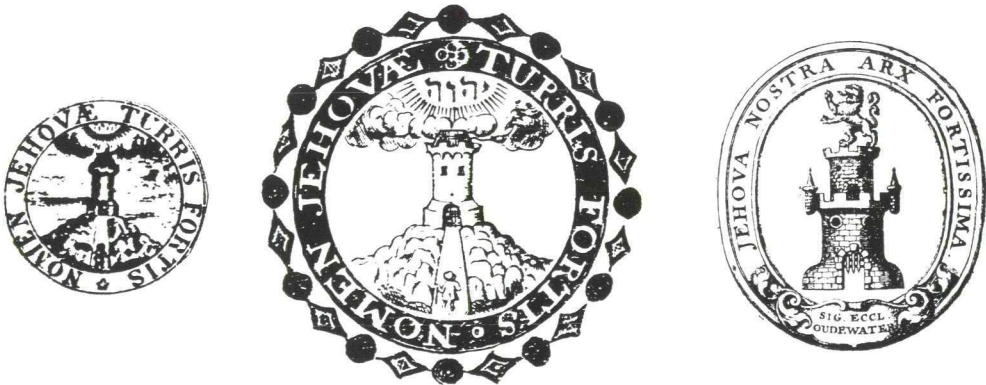
stok, een berg steil opgaande". En inderdaad, wie goed kijkt, ontdekt op het oudste zegel, dat ik in mijn bezit heb, een kleine figuur, die een berg beklimt. De tekst in het randschrift is ontleend aan Spreuken 18:10a "De naam des Heren is een sterke toren". Op het later in gebruik genomen zegel, wat gemoderniseerd, maar overigens met dezelfde tekst, is om de rand heen nog een snoer van ruiten en schelpen(?) te zien, waarvan de betekenis niet duidelijk is. Ook de plaatsnaam is niet vermeld, maar verborgen in het randschrift; dit vinden we op veel oudere zegels, zoals het genoemde van Leiden. Vermeldenswaardig is nog dat de tekst van het kerkzegel als leidraad werd gekozen voor de preek ter gelegenheid van de kerkrestauratie.¹⁸ Ook dr. E. Laurillard beschrijft het zegel van Montfoort in zijn bekende boek "Op uw' stoel door uw Land".¹⁹

Oudewater

Het is wellicht een toevaligheid, maar zowel Montfoort, Oudewater als Haastrecht hebben een toren in het gemeentewapen. Ook de kerkzegels lijken zeer op elkaar, al heeft ieder zegel een eigen vorm en stijl. Het zegel van Montfoort werd hierboven reeds besproken. Haastrecht heeft als spreuk: "DE NAAM DES HEEREN IS EEN STERKE TOORN"; het wordt reeds door Kist genoemd: "kasteel met drie torens".²⁰

Ook Oudewater wordt door Kist genoemd: "burg, waarop een leeuw" met daaronder Sig. Eccl. Oudewater en als randschrift: "JEHOVA NOSTRA ARX FORTISSIMA" (de Heer is onze sterke burcht). Maar er is nog een ouder zegel met als beeld een lelie en als randschrift "SIGILLUM ECCLES. VETERAQ." (zegel van de kerk van Oudewater)²¹ Kist vermeldt in zijn aanvullingen, dat het zegel met de "lelie onder doornen" uit 1605 stamt en dat het huidige zegel uit 1745 dateert. Tenslotte zegt hij in zijn laatste aanvulling "W.G. van Zijll jr. "Oudewater en omtrek", 1861, pp. 330 noot: Zegel met burg uit het stadswapen is door de bailluw G.R. van Kinschot in 1745 aan de kerkeraad gegeven".²²

Het huidige zegel stemt volledig overeen met de beschrijving van Kist. In het gemeentewapen is sprake van een dubbele burcht, volgens Sierksma, hoewel het meer lijkt op een poort met twee zijtorens.²³

De kerkzegels van de Nederlandse Hervormde gemeenten van Montfoort (links en midden) en Oudewater (rechts).

Reeuwijk

Het kerkzegel van Reeuwijk-dorp en de Ichtuskerk in Reeuwijk-brug stamt uit 1962, zoals mij bij telefonische navraag bleek. Het is indertijd door de kerkeraad onder leiding van ds. J. Koolen ingevoerd.²⁴ Het randschrift luidt: "SIGILLUM.ECCLESSIAE.REEUWIJK" (zegel van de kerk

van Reeuwijk). De voorstelling is erg eenvoudig: de griekse letters alpha en omega, de eerste en laatste letter van het alfabet. Deze letters worden in de Openbaring gebruikt voor God: "Ik ben de Alpha en de Omega, het Begin en het Einde (Openb. 1:8; 21:6; 22:13).

Waarder

Volgens Kist heeft Waarder geen kerkzegel gekend, want de gemeente komt noch in zijn lijst, noch in de aanvullingen voor. Toch bezit Waarder wel degelijk een fraai kerkzegel, waaraan een stuk geschiedenis is verbonden. In 1962 besloot de kerkeraad een zegel in te voeren en vroeg men advies aan de synodale commissie én aan de heer J.A. Kruithof te Monster, die in Waarder als godsdienstleraar gewerkt had. Deze laatste ontwierp en tekende het zegel. Sinds 1293 bevond zich onder Waarder een commanderie van de Johanniterorde, die de kerk van Waarder stichtte. Het embleem van deze orde neemt in het zegel een centrale plaats in. In het midden werd het wapen van de burgerlijke gemeente geplaatst. Er is een legende, dat de kerk gebouwd werd op de plaats waar drie woorden (eenden) neerstreken. Deze drie eenden keren terug in het gemeentewapen, ook al zullen ze wel een andere oorsprong gehad hebben.

De tekst in het randschrift is uit Psalm 121:5, nog in de Statenvertaling en bewust niet in het latijn. Deze tekst is ook een woordspeling op de naam Waarder: "De HEERE is uw beWAERDER. Ps. 121:5 + KERKZEGEL VAN WAARDER". Ds. B. Meijndert, de toenmalige predikant te Waarder, heeft in een artikel in de kerkbode het zegel bij de gemeente geïntroduceerd.²⁵

Woerden

Het stadswapen van Woerden keert terug in het kerkzegel, maar zonder dat het een rol speelt. De voorstelling is een op een tafel staande bijbel onder het stadswapen. Het randschrift vermeldt de tekst: "Gods woorden zullen niet vergaan". Een ouder zegel toonde slechts het stadswapen en in het randschrift "Gods woorden sullen niet vergaen". Ik neem aan dat er oorspronkelijk zal hebben gestaan: "Gods woorden sullen niet vergaen". Daarmee is het een sprekend kerkzegel, evenals dat van Waarder en Montfoort.²⁶ In de aanvullingen van Kist wordt vermeld dat het oudere zegel uit 1603 bekend is. Daarop komt dan nog een andere aanvulling, die stelt dat er geen wapen, maar een rozet op het zegel is afgebeeld.²⁷

In mijn bezit zijn drie verschillende uitvoeringen van het kerkzegel, waarbij de verschillen van ondergeschikte aard zijn. Op de bijbel is echter een Maltezer kruis te zien, dat een decoratieve functie kan hebben gehad. Overigens is de voorstelling van een bijbel vaker voorkomend op kerkzegels, maar dan meestal als een opengeslagen boek. Merkwaardig zijn in dit verband de voorstellingen van Dordrecht en Zierikzee (bijna identieke zegels), waar een bijbel op een palmboom ligt met als spreuk: "Palma sub pressa valentior" (de palm wordt sterker onder druk).

De kerkzegels van de Nederlandse Hervormde gemeenten van Reeuwijk, Waarder en Woerden.

IJsselstein

Van IJsselstein is een oud zegel bekend, dat door Kist omschreven wordt als: “Stadswapen, randschrift: Sigillum Ecclesiae Ysulstadensis. Het wapen toont een St. Andrieskruis (volgens Laurillard) en is verwant met de wapens van Benschop, Loosdrecht en Polsbroek”.²⁸ Het wapen is afkomstig uit de IJsselsteinse tak van de Van Amstels en is al uit circa 1400 bekend.²⁹ Er zijn variaties op dit zegel bekend, waar in het randschrift “Ysulstadiensis” staat.³⁰

Kennelijk is het zegel in onbruik geraakt, want later wordt er een rond stempel gebruikt door de Hervormde gemeente met als randschrift “Kerkeraad Herv. Gemeente van IJsselstein”. Het is jammer dat het oude zegel vervangen is door een kleur- en beeldloos zegel. Wellicht is het te overwegen een nieuwe versie te maken van dit zegel, waar onder het St. Andrieskruis ook nog een berg staat, welke ook voorkomt op het gereformeerde kerkzegel (zie aldaar).

Naast de Hervormde gemeente is er ook nog de Hervormde gemeente “De Burchtkapel”, die een eigen zegel voert. Het is een vierkant zegel met afgeronde hoeken, dat een burcht toont en verwijst naar de naam van de gemeente. Het randschrift luidt: “Hervormde Gemeente te IJsselstein - De Burchtkapel”.

De kerkzegels van de Nederlandse Hervormde gemeenten van IJsselstein.

DE GEREFORMEERDE KERKEN

De kerkzegels in de Gereformeerde Kerken vormen een relatief laat verschijnsel, omdat de meeste gemeenten ontstonden na de Afscheiding (1834) of de Doleantie (1887). Voor de gegevens van Kist, waarnaar bij de Hervormde zegels verwezen kon worden, zijn de Gereformeerde Kerken te laat ontstaan. Maar ook in de Gereformeerde Kerken zijn nu vele zegels in gebruik genomen. Ze zijn door P. van Beek, G. Boelema en H.J.Ph.G. Kaajan verzameld en in een boekje uitgegeven.³¹

Bodegraven

Het kerkzegel wordt beschreven als “kruis op gestileerde vogel (?)”. Ik zou mij kunnen voorstellen dat de voorstelling een opengeslagen bijbel weergeeft op een kansel, met daarachter een kruis. Het randschrift luidt: “HIJ DIE U ROEPT, IS GETROUW”. Deze tekst staat in I. Thess. 5:24 en past beter bij de bijbel als bron van de verkondiging dan bij een vogel.³²

Harmelen

Het kerkzegel van Harmelen wordt omschreven als “kerkgebouw op rots temidden van aanrollende golven, wapenschild burgerlijke gemeente”. Bij de gereformeerde kerkzegels behoort de kerk tot één der meest gebruikte symbolen, naast het kruis en de bijbel. Het randschrift is ontleend aan Ps. 46:2a en luidt: “GOD IS ONS EEN TOEVLUCHT EN STERKTE”. Het zegel is rond 1948 door F. Kragt ontworpen.³³

Linschoten

Het kerkzegel van Linschoten verbeeldt de naam van de gemeente 't Kruispunt. Het toont een muur waarin een kruis zichtbaar is, met de naam van de gemeente. Het randschrift van de meeste zegels vermeldt, net als hier, slechts "GEREFORMEERDE KERK" en de plaatsnaam.³⁴

De kerkzegels van de Gereformeerde kerken van Bodegraven, Harmelen en Linschoten.

Oudewater

Er zijn verschillende Gereformeerde kerken, die voor hun kerkzegel leentjebuur speelden bij de hervormden. Zij namen het zegel gewoon over of veranderden iets aan de tekst. Dit geldt onder andere voor Amsterdam, Delft, Dordrecht, Den Haag, Groningen, Kampen, Leeuwarden, Tiel, Utrecht, Zwolle en nog enkele andere gemeenten. Zoals duidelijk is heeft ook Oudewater het hervormde kerkzegel overgenomen en alles wat over dat zegel verteld is, geldt dus ook voor het gereformeerde kerkzegel.³⁵

Reeuwijk

Het zegel wordt omschreven als "gelijkzijdige driehoek met stralende zon". Deze driehoekige vorm vinden we bij meer Gereformeerde kerken, zoals Amsterdam-West/Sloterdijk, Middelstum, Oosterbeek, Vroomshoop en, zoals gezegd, Reeuwijk. In enkele andere zegels is een driehoek verwerkt, die soms herinnert aan de Drieëenheid of aan de trits geloof, hoop en liefde. Het randschrift van het Reeuwijkse gereformeerde kerkzegel is in het latijn: "REGNUM DEI INTRA VOS" (het Koninkrijk Gods is onder u), een tekst, ontleend aan het Nieuwe Testament, zoals onder meer in Markus 1:15.³⁶

Waarder

Het kerkzegel van Waarder toont een zuil met een bijbel en de tekst I Tim. 3:15: "Mocht ik nog uitblijven, dan weet gij, hoe men zich behoort te gedragen in het huis Gods, dat is de gemeente van de levende God, een pijler en fundament der waarheid". De kerk van Nijega-Opeinde-de Tike heeft de tweede helft van deze tekst in haar kerkzegel.

Het ontwerp van het Waarderse zegel is van de hand van G.T. van Osch en stamt uit 1955. Het randschrift is in het latijn en luidt: "ECCLESIA REFORMATA WAARDERENSIS" (Gereformeerde kerk van Waarder).³⁷

De kerkzegels van de Gereformeerde kerken van Reeuwijk en Waarder.

Woerden

Het zegel van de Gereformeerde kerk van Woerden stelt olijfbomen voor met in het midden een zevenarmige kandelaar, ontleend aan de tekst uit Openbaring 11:4: “Dit zijn de twee olijfbomen en de twee kandelaren, die voor het aangezicht van de Heer der aarde staan.”. Die beeldspraak is ook in Zacharia 4: 1-14 te vinden. Het kerkzegel van de Gereformeerde kerk van Scheemda heeft ongeveer dezelfde voorstelling, maar dan met laatstgenoemde tekst. De kandelaar is het symbool van de kerk, de olijfbomen voorzien de kandelaar van olie, symbool van de Heilige Geest. De Woerdense predikant dr. O.C. Broek Roelofs gaf in het kerkelijk jaarboekje van Woerden voor 1948/1949 een toelichting: “De olie van de genade des Heiligen Geestes zal steeds aan de kerk des Heren toestromen, waardoor die haar licht voortdurend in de wereld kan doen uitstralen. Vandaar de twee olijfbomen, die gebogen zijn over de twee kandelaren en die kandelaren blijvend voorzien van licht en kracht. Daarmee is gesymboliseerd dat de kerk van Christus gevoed wordt door de kracht des Geestes en haar taak als levende kerk in de wereld vervult.” Het zegel is ontstaan op initiatief van ds. Broek Roelofs, ontworpen door J.F. ter Hart te Woerden en in 1948 door de kerkeraad aangenomen.³⁸

IJsselstein

Dit zegel stelt een rollende golf tegen een rots voor met als onderschrift II Timotheus 2:19: “En toch staat ongeschokt het hechte fundament Gods met dit merk: de Heer kent de zijnen en: Een ieder die de naam des Heren noemt, breke met de ongerechtigheid”. Ook de Gereformeerde kerk van Sybrandaburen voert deze tekst in haar zegel.³⁹

De kerkzegels van de Gereformeerde kerken van Woerden en IJsselstein.

DE ROOMS-KATHOLIEKE KERK

De zegels van de Rooms-Katholieke parochies hebben bijna allemaal gemeen, dat er een rond of ovaal zegel gebruikt wordt met de voorstelling van de heilige aan wie de parochiekerk is gewijd. In onze streek vormt alleen Kamerik daarop een uitzondering. Mij zijn geen uitgebreide publikaties bekend over recente kerkzegels, in gebruik bij parochies, zoals dat bij de andere kerkgenootschappen wel het geval is; de gegevens over de zegels komen derhalve uit wat meer algemene werken.⁴⁰

Bodegraven

De patroonheilige van Bodegraven is Willibrord. De oude kerk, nu de Hervormde kerk, had de heilige Gallus als schutpatroon. Willibrord werd omstreeks 656 in Northumberland geboren en werd monnik in het Ierse klooster Rathmelsigi. In 690 landde hij met elf helpers op de Nederlandse kust. In 695 werd hij door paus Sergius II tot bisschop van Utrecht gewijd. Hij stierf in 739 in het Luxemburgse Echternach; zijn kerkelijke feestdag valt op 7 november. Zijn bronzen standbeeld staat in Utrecht bij de Janskerk.

In het kerkzegel wordt hij afgebeeld als bisschop met een kerk (de Domkerk) in zijn hand. Het randschrift van het kerkzegel luidt: "SIGIL:PAR:S.WILLIBRORDI + BODEGRAVEN +" (zegel van de parochie van de Heilige Willibrord).

Harmelen

De kerk van Harmelen is gewijd aan Bavo. Zijn eigenlijke naam was Allowin. Geboortig van Haspengouw wordt hij vooral in België (Gent!) vereerd, maar ook in Haarlem. Na een losbandig leven tot inkeer gekomen schonk hij zijn goederen aan de armen en werd hij kloosterling te Gent. Later werd hij kluizenaar en woonde hij in een holle boom. Hij wordt afgebeeld met een valk op de vuist en een zwaard in de andere hand. Hij overleed omstreeks 653. In Gent zijn zijn feestdagen 1 augustus en 1 oktober; in Haarlem vallen ze op 10 mei en 9 augustus.

Het randschrift van het zegel van Harmelen luidt: "ST.BAVO PATRONUS ECCLESIAE HARMELENSIS" (Heilige Bavo, patroon van de kerk te Harmelen).

De kerkzegels van de Rooms-Katholieke parochies van Bodegraven, Harmelen en Kamerik.

Kamerik

De kerk van Kamerik is gewijd aan Hippolytus, een Romein uit de derde eeuw. Hij was een leerling van Irenaeus, de beroemde kerkvader. Hij stierf in 235 als geloofsgetuige. Zijn feestdag is 13 respectievelijk 22 augustus. In Delft is zijn naam verbonden aan verschillende kerken. Hij werd de patroonheilige van de paarden naar het element "hippos" (paard) in zijn naam.

Het randschrift van het Kamerikse zegel is: "SIGILLUM STI HIPPOLYTI KAMERIK (Utr)" (zegel van de heilige Hippolytus, Kamerik (Utr)). Helaas is er in dit langwerpige zegel geen afbeelding van de heilige: wellicht komt er in de toekomst een fraaier zegel!

Meije-Zegveld

De kerk en parochie heten "Onze-Lieve-Vrouwegeboorte". Deze feestdag wordt gevierd op 8 september en al langer als duizend jaar is het een feest, dat zowel in de oosterse als de westerse kerk gevierd wordt. Bij Maria komen allerlei symbolen voor, zoals de lelie, de slang onder haar voeten (Openbaring 12), de ster (stella Maria) en andere verwijzingen naar haar leven. Het randschrift van dit kerkzegel luidt: "SIGILLUM PAROCHIAE MEYE-ZEGVELD" (zegel van de parochie Meije-Zegveld).

Montfoort

De geboorte van Johannes de Doper wordt gevierd op 24 juni, St. Jansdag. Hij wordt vaak afgebeeld met een kruisstaf en banderol, waarop de woorden: "Zie het Lam Gods". Ook ziet men vaak een lam op zijn arm of naast zijn voeten afgebeeld. Op het zegel van Montfoort zien we de kruisstaf met banderol en een lam op de linkerarm. Het randschrift is: "SIGILL. PARIAE STI JOIS BAPTAE - DE MONTFOORT -"; voluit Sigillum Parochiae Sancti Joannis Baptistae (zegel van de parochie van de Heilige Johannes de Doper te Montfoort).

De kerkzegels van de Rooms-Katholieke parochies van Meije-Zegveld en Montfoort.

Oudewater

Franciscus van Assisi werd in 1182 geboren. Wie Assisi bezoekt ziet zijn boeiend leven afgebeeld op de muren van de kerk aldaar. Afziende van alle rijkdom leefde hij in grote armoede en vroomheid. Hij droeg de bijnaam "il Poverello", de kleine arme. Verder was hij bekend om zijn liefde voor de dieren (de preek voor de vogels en de vissen!); zijn feestdag op 4 oktober werd juist daarom gekozen als Werelddierendag.

Op het zegel van Oudewater, van welke parochie en kerk hij de patroonheilige is, staat hij afgebeeld met een vogel (een duif?) in de hand. Het randschrift luidt: "SIGILLUM ECCLESIAE S. FRANCISCI ASSIS. OUDEWATER (zegel van de kerk van de Heilige Franciscus van Assisi te Oudewater).

Reeuwijk

De kerk van Reeuwijk heeft twee patroonheiligen, Petrus en Paulus. Petrus wordt meestal afgebeeld met een kaal hoofd met op het voorhoofd een kleine pluk haar, terwijl hij als symbool een sleutel bij zich heeft. Paulus wordt afgebeeld met een volle baard en een zwaard. Petrus' feestdag valt op 29 juni, die van Paulus is een dag later, op 30 juni. Het randschrift van het Reeuwijkse kerkzegel luidt: "PARCH. SS. PETRI ET PAULI REEUWIJK" (parochie van de Heilige Petrus en Paulus te Reeuwijk).

De kerkzegels van de Rooms-Katholieke parochies van Oudewater en Reeuwijk.

Woerden

Bonaventura, geboren in 1221 te Bagnorea bij Viterbo, is één van de grote theologen uit de middeleeuwen. Hij werd door Franciscus van Assisi van een ziekte genezen en trad in de orde der Franciscanen in. In 1257 werd hij generaal van de orde der minderbroeders. Hij overleed in 1274 te Lyon. Hij wordt meestal afgebeeld in de pij van een franciscaner monnik met een boek in zijn hand. Zijn kerkelijke feestdag valt op 14 juli.

Het randschrift van het kerkzegel van Woerden is: "SIGILL:ECCL:PAR:S:BOVAVENTURAE IN WOERDEN" (zegel van de parochiekerk van de Heilige Bonaventura in Woerden).

Het kerkzegel van de Rooms-Katholieke parochie van Woerden.

IJsselstein

IJsselstein bezit twee zegels: één dat gebruikt werd tot 1972 en één dat sedert die datum in gebruik is. Het oude zegel stelt Sint Nicolaas voor, patroonheilige van de parochie. Deze overbekende heilige werd in 1970 door paus Paulus VI van de lijst van heiligen afgevoerd en daarmee is zijn leven een legende geworden. Dat neemt niet weg dat in vele plaatsen kerken aan hem gewijd zijn en dat zijn sterfdag (in de taal der heiligen de geboortedag) op 6 december nog steeds gevierd wordt, zij het op de vooravond, 5 december.

Sint Nicolaas wordt afgebeeld als een gemijterde bisschop met staf, verder soms met drie gouden ballen op een boek, met drie knapen in een kuip en een anker, want hij geldt, behalve als kindervriend, ook als schutpatroon voor alle zeevarenden.

Het randschrift van het oude kerkzegel van IJsselstein luidde: "SIGILLUM PAROECIAE STI NICOLAI IJsselSTEIN" (zegel van de parochie van de Heilige Nicolaas te IJsselstein).

In 1972 kwam er een nieuw zegel, waarvan het randschrift thans luidt: "SIGILLUM BASILICAE S. NICOLAI IJsselSTEIN" (zegel van de basiliek van de Heilige Nicolaas te IJsselstein). Onder een baldakijn, dat aangeeft dat de kerk een basilicale kerk is, wordt een gevierendeeld wapen gevoerd. Linksonder zien we het provinciewapen van Utrecht, rechtsonder het gemeentewapen van IJsselstein. Linksboven is een Mariafiguur en rechtsboven een heilige afgebeeld; de laatste moet wel Sint Nicolaas zijn.

Dit jongste zegel is meer een wapen dan een zegel en mist naar mijn smaak de eenvoud van het oudere zegel.

Het oude en het nieuwe kerkzegel van de Rooms-Katholieke parochie van IJsselstein

Noten:

1. Wiseman, D.J. *Götter und Menschen im Rollsiegel Westasiens* (Praag, 1958).
2. *Nederlandsche Kloosterzegels vóór 1600* ('s-Gravenhage, 1935-1938).
3. Dooren, J.P. van (uitg.) *Classicale acta 1573-1620 : I classis Dordrecht 1573-1600*, Rijks Geschiedkundige Publikaties, kleine serie 49 ('s-Gravenhage, 1980), p. 7.
4. Reitsma, J., en S.D. van Veen (uitg.) *Acta der Provinciale en particuliere synoden, 1572-1620*, dl III (Groningen, 1894), p. 52.
5. Kist, N.C., e.a. (uitg.) "Zegels en Zinnebeelden der Nederlandsche Hervormde Kerken", lijst I t/m VII, in *Kerkhistorisch Archief* (z.p., 1857 e.v.); Sierksma, Kl. *De gemeentewapens van Nederland* (Utrecht, 1961).
6. Plomp, Nico *Woerden 600 jaar stad* (Woerden, 1972); Visser, C.Ch.G. *De Lutheranen in Nederland* (Dieren, 1983); Hamoen, G. en C. *400 jaar Hervormde Gemeente Bodegraven, 1594-1994* (Woerden, 1994).
7. Plomp, p. 88-96.
8. Plomp, ill. Q, t.o. p. 71.
9. Schultz Jacobi, J.C. "Onze kerkelijke zegels" in *Oud en Nieuw uit de geschiedenis der Nederlandsch-Lutherse kerk* (z.p., 1862), p. 93-95 [Woerden].
10. Schultz Jacobi, p. 111-115 [Bodegraven en de Zwaan].
11. Hamoen, hoofdstuk XIII.
12. *Kerkklanken*, jg. 14, nr. 40 (22 oktober 1949); *Sigilla Ecclesiastica*, nr. 20(4 juni 1960).
13. Woldendorp, J.J. "Ontwerpen van kerkelijke zegels" in *Gens Nostra*. jg. 9 (1954), nr. 12; *Kerkklanken*, jg. 14, nr. 45 (19 november 1949).
14. Publikatie Hervormde gemeente Linschoten, augustus 1958.
15. *Kerkepadgids* (Hilversum, 1985), p. 8.
16. Kist, I en aanvulling VI, Montfoort.
17. Sierksma, p. 211.
18. Mededeling Stichting Mechanische Registratie en Administratie, Delft.
19. Laurillard, E. *Op uw' stoel door uw Land* (Amsterdam, 1894), p. 84.
20. Kist, I, Haastrecht.
21. Kist, I en aanvullingen III, V en VI, Oudewater.
22. Kist, aanvulling VII, Oudewater.
23. Sierksma, p. 221.
24. Mededeling van ds. B.J. Wiegeraad te Reeuwijk.
25. *De Kerkbode*, jg. 12, nr. 22 (2 november 1962).
26. Kist, I, Woerden.
27. Kist, aanvullingen IV en VI, Woerden.
28. Laurillard, p. 81.
29. Sierksma, p. 247.
30. Kist, I en aanvulling IV, IJsselstein.
31. Beek, P. van, G. Boelema en H.J.Ph.G. Kaajan *Tekens van herkenning en verkondiging* (Kampen, 1990).
32. Van Beek et al., p. 29.
33. Van Beek et al., p. 52; Centraal Weekblad, 14 augustus 1954.
34. Van Beek et al., p. 65.
35. Van Beek et al., p. 79.
36. Van Beek et al., p. 81.
37. Van Beek et al., p. 103.
38. Gereformeerd Jaarboekje 1948/1949; Centraal Weekblad, 23 juli 1955; Van Beek et al., p. 106.
39. Van Beek et al., p. 107.
40. Butler, Alban *Heiligenlevens* (Lisse, 1991);
Heim, Bruno Bernard *Kerkelijke Heraldiek* (Helmond, 1980);
Schaar, J. van der *Voornamen* (Utrecht, 1964);
Zijlstra, J., en C. Timmer *Honderd en één Heiligen* (Kampen, 1990).